

УДК 332.12(477)

Забедюк М. С., к.е.н.

Балако О.В.

Луцький національний технічний університет

ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА УМОВИ ЙОГО ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ

У статті здійснена оцінка природно-ресурсного потенціалу регіонів України. Окреслені принципи раціонального природокористування. Визначено основні напрями ефективного використання та нарощення природно - ресурсного потенціалу регіонів України.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, раціональне природокористування, ендегенний потенціал регіону.

Zabedyuk M.S., Balako O.V.

ASSESSMENT OF NATURAL RESOURCE POTENTIAL OF THE REGIONS OF UKRAINE AND THE CONDITIONS OF ITS EFFECTIVE USE

In the article assessment of natural resource potential of the regions of Ukraine is done. In total, Ukraine has significant natural resource potential and favorable climatic conditions for the life and farming. However, there is significant territorial differentiation in natural resources.

Also, identifying key areas of conservation and augmentation of natural - resource potential under current conditions is associated primarily with environmental management.

The cluster model as the condition of the effective use of regional potential is proposed. World practice shows that clusters are now effective form of combination of national, corporate and individual interests to achieve the final result - revitalization of business activity, competitiveness and increase of economic development in the regions, ensuring an adequate level and quality of life. Study of endogenous preferences of Volyn region confirms the prospects of forming clusters in the region in the following areas: agribusiness and food clusters, tourism and recreation clusters.

Key words: natural resource potential, environmental management, endogenous regional potential.

Забедюк М.С., Балако Е.В.

ОЦЕНКА ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ И УСЛОВИЯ ЕГО ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

В статье выполнена оценка природно-ресурсного потенциала регионов Украины. Очерчены принципы рационального природопользования. Определены основные направления эффективного использования и наращивания природно-ресурсного потенциала регионов Украины.

Ключевые слова: природно-ресурсный потенциал, рациональное природопользование, эндогенный потенциал региона.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний стан світової економіки, де, як країни, так і регіони, функціонують в конкурентному середовищі, вимагає від регіональних систем якісно нових підходів до формування та нарощення конкурентних переваг. Відомо, що у спадок від командно-адміністративної системи радянського періоду вітчизняна економіка отримала систему нераціональних як міжрегіональних, так і внутрішньо-регіональних зв'язків, зокрема:

-деформованість господарської системи регіону, яка виникла через те, що спеціалізація регіону не завжди відповідала природно-ресурсним умовам;

- нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу та нанесення значної шкоди навколишньому середовищу.

Враховуючи це, необхідно розробляти ефективні напрями розбудови конкурентного середовища в сучасному світі, зокрема, на основі наявного природно-ресурсного потенціалу як складової ендогенного потенціалу регіону, що покликане забезпечити комплексний соціально-економічний розвиток усієї території. При цьому ключовим моментом є врахування принципів сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням процесів формування та використання природного потенціалу регіонів та сталого розвитку присвячені праці Варналія З.С., Вахович І.М., Герасимчук З.В., Олійника Я.Б., Голікова А. П., Варналія З.С., Руденко В.П., Стеченко Д.М. та ін.

Проте, слід зазначити, що потребують глибшого вивчення проблеми ефективного використання та нарощування природно-ресурсного потенціалу регіонів України в сучасних умовах.

Цілі статті. Цілями статті є проведення оцінки та визначення умов ефективного використання природно-ресурсного потенціалу регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під *природно-ресурсним потенціалом* розуміють сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться в певних географічних межах та забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних та інших потреб суспільства [1, с. 64]. У «Методичних рекомендаціях формування регіональних стратегій розвитку» наведений перелік та характеристика ендогенних факторів розвитку регіону [2], де природно-ресурсний потенціал визначається станом і прогностичними оцінками земельних, водних, лісових, мінерально-сировинних, оздоровчих і рекреаційних ресурсів та станом природного середовища.

Загалом, Україна володіє значним природно-ресурсним потенціалом та характеризується сприятливими природно-кліматичними умовами для життєдіяльності та ведення господарства. В нашій державі налічується біля 20010 родовищ корисних копалин, при цьому промислово освоюються більша половина їх розвіданих запасів. Слід відмітити, що запаси залізних руд складають більше 14% загально світових запасів, а марганцевих – 43%.

Також, за запасами урану, титану, цирконію, літію, сірки, графіту, каоліну, вогнетривких глин, калійних солей Україна посідає провідні місця. Однак, відсутність достатніх запасів нафти та газу спричинює залежність від їх експорту та негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни в цілому [1].

При цьому, характерною особливістю є вагома регіональна диференціація у розміщенні природних ресурсів (табл.1). Так, найвищий рівень сукупного природно-ресурсного потенціалу на душу населення та на одиницю території припадає на Донецьку, Луганську та Дніпропетровську області. Найнижчі показники індексу природно-ресурсного потенціалу у Київській, Рівненській та Волинській областях.

Найвищий показник потенціалу мінеральних ресурсів спостерігається у Дніпропетровській, Донецькій та Луганській областях. Мінерально-сировинна база цих регіонів має вагомий економічний потенціал для створення ефективного конкурентоспроможного господарського комплексу. Проте, використання природно-ресурсного потенціалу неможливо розглядати без врахування принципів раціонального природокористування. Адже, екстенсивний розвиток галузей промисловості та ресурсомісткі застарілі технології призвели в результаті не лише до різкого зниження конкурентоздатності східних регіонів України на світових ринках, а й до катастрофічних екологічних наслідків на цих територіях – накопичення виробничих відходів, порушення стійкості геологічного середовища, критичної демографічної ситуації тощо.

Що стосується водних ресурсів, то регіони України забезпечені ними теж нерівномірно. Найбільшим потенціалом водних ресурсів володіють Закарпатська та Івано-Франківська області, найменшим – Одеська, Вінницька, Полтавська.

«Золотий фонд» України, а саме – земельні ресурси, відзначаються високими біопродуктивними властивостями. Адже, вітчизняні чорноземи складають більш як 20% світових земельних ресурсів. Серед регіонів найбільшим потенціалом земельних ресурсів володіють Тернопільська, Вінницька та Черкаська області. Слід зазначити, що в сучасних умовах загрози глобальної продуктової кризи саме цей вид ендегенного потенціалу набуває ролі потужного чинника економічного зростання регіонів, які вважалися «непрестижними». Але це можливо лише за умов ведення збалансованої сільськогосподарської діяльності, використання ефективних технологій, зниження рівня забруднення земель тощо.

Лісовими ресурсами найкраще забезпечені Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області, а найгірше – Миколаївська та Херсонська області.

Сьогодні, як уже зазначалося, неможливе ефективне використання природного потенціалу без урахування принципів раціонального природокористування, а саме [1, с. 71–74]:

- принцип «нульового рівня» споживання природних ресурсів;
- принцип відповідності антропогенного навантаження природно-ресурсному потенціалу регіону;
- принцип збереження просторової цілісності природних систем у процесі їх господарського використання;
- принцип збереження природообумовленого кругообігу речовин у процесі антропогенної діяльності;
- принцип погодження виробничого і природного ритмів.

Специфіка проблеми екологічної рівноваги полягає у тому, що неможливо на будь-якій окремо взятій території створення екологічно чистого середовища. Тому необхідним є дотримання даних принципів у всіх регіональних утвореннях, оскільки якими ефективними не були б зусилля регіональної влади у напрямку збереження навколишнього середовища, вони можуть нівелюватися негативним впливом менш добросовісних регіонів – «сусідів».

Також, визначення основних напрямів збереження та нарощення природно - ресурсного потенціалу у сучасних умовах пов'язане, насамперед, із раціональним природокористуванням. Такий стан речей визначає «висока природомісткість і ресурсосировинний генезис економічного потенціалу України» [3, с. 119]. Таким чином, забезпечення ефективного використання та нарощення природно - ресурсного потенціалу регіону можливе за таких умов:

- облік та контроль за ресурсокористуванням;
- введення санкцій за порушення норм землекористування, забруднення повітряного і водного басейнів;

Таблиця 1

Оцінка природно-ресурсного потенціалу регіонів України

Регіони	Потенціал ресурсів в розрахунку на 1 га, у балах							Сукупний ресурсний потенціал на душу населення	Сукупний ресурсний потенціал на одиницю території	ІПРП
	Мінеральних	Водних	Земельних	Лісових	Фауністичних	Природно-рекреаційних	Сукупний			
1. АР Крим	29	196	117	78	8	132	133	128	134	0,64
2. Вінницька	20	61	138	86	80	95	82	93	82	0,43
3. Волинська	6	69	83	88	40	74	51	84	51	0,34
4. Дніпропетровська	317	75	87	73	160	90	206	145	207	0,83
5. Донецька	603	103	95	74	60	94	279	117	280	0,87
6. Житомирська	12	72	100	81	80	76	59	96	60	0,40
7. Закарпатська	5	279	98	138	20	138	116	105	117	0,54
8. Запорізька	179	132	80	84	120	93	87	97	88	0,45
9. Івано-Франківська	13	250	91	143	20	93	98	84	99	0,44
10. Київська	17	79	130	80	80	88	83	45	83	0,29
11. Кіровоградська	89	68	99	81	100	79	75	126	75	0,51
12. Луганська	337	103	59	70	80	91	199	158	200	0,85
13. Львівська	41	180	84	150	40	113	104	72	104	0,41
14. Миколаївська	17	127	87	58	140	93	72	115	72	0,48
15. Одеська	5	57	97	73	60	192	68	73	69	0,35
16. Полтавська	19	62	105	99	160	78	74	105	74	0,45
17. Рівненська	30	67	99	85	80	73	53	77	53	0,33
18. Сумська	27	82	94	111	120	79	67	94	67	0,40
19. Тернопільська	13	96	145	115	20	70	92	93	92	0,45
20. Харківська	26	72	92	97	100	97	82	70	83	0,37
21. Херсонська	4	108	92	60	140	93	62	123	62	0,47
22. Хмельницька	31	82	120	87	60	73	78	89	79	0,41
23. Черкаська	17	84	137	98	160	76	86	100	87	0,46
24. Чернівецька	15	132	135	141	40	100	95	71	96	0,39
25. Чернігівська	27	68	95	88	140	76	69	130	70	0,51

економічне стимулювання (надання пільг) за впровадження ресурсо- та енергозберігаючих, маловідходних та замкнених технологій;

активізація науково-дослідної роботи в напрямку досліджень регіональної специфіки добування та переробки сировини і т.д.

Поряд з цим, на нашу думку, однією з умов ефективного використання потенціалу регіонів є формування та розвиток кластерів. Світова практика доводить, що нині кластери стають ефективною формою і засобом поєднання загальнодержавних, корпоративних та індивідуальних інтересів для досягнення кінцевого результату – активізації підприємницької діяльності, підвищення конкурентоспроможності та зростання економічного розвитку регіонів, забезпечення гідного рівня і якості життя населення [4].

На наш погляд, спрямування зусиль у запропонованих напрямках забезпечить реалізацію кластерної моделі розвитку економіки України на основі використання природно-ресурсної складової ендегенного потенціалу регіонів. Розглянемо даний підхід на прикладі Волинської області. Так, дослідження ендегенних переваг Волинської області підтверджують перспективність формування кластерів в регіоні у наступних напрямках:

1. Агропромислові та харчові кластери. Область володіє потенціалом для створення кластерів льонарства, молокопереробного, м'ясного напрямку, зернового, консервного, цукрового та кондитерського кластерів, комбікормових кластерів. Агропромисловий комплекс є провідним сектором економіки Волинської області, при цьому у рослинництві виробляється 49%, а у тваринництві – 51% загального обсягу сільськогосподарської продукції. За формами господарювання функціонують такі підприємства: колективні сільськогосподарські підприємства, приватні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, виробничі сільгоспокооперативи, фермерські господарства. Здійснюються інноваційні процеси, в тому числі відбувається освоєння повністю або частково нових видів продукції, що дозволяє конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Також, існує мережа базових господарств, де відбувається апробація передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції.

Можна виділити такі особливості сільськогосподарського виробництва Волинської області:

- інвестування сільськогосподарських товаровиробників з боку переробних та сервісних підприємств;

- поєднання приватної власності суб'єктами господарювання із залученням орендованих земель великими приватними господарствами.

Загалом, суб'єкти господарювання усіх форм власності володіють 1051,4 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 674,3 тис. га – ріллі, 159,8 тис. га – сінокосів, 205,8 тис. га – пасовищ, 11,5 тис. га – багаторічних насаджень.

Із сільськогосподарськими виробниками плідно співпрацюють Волинський інститут агропромислового виробництва, Поліська філія інституту ґрунтознавства і агрохімії імені О. М. Соколовського, державні сортодослідні станції. Зокрема, розробляються та впроваджуються заходи ґрунтозахисної енергозберігаючої системи землеробства, зменшення надмірного ущільнення ґрунтів, захисту піщаних ґрунтів від вітрової ерозії. Також, в результаті селекційної діяльності створюються високопродуктивні імунні сорти озимого жита, ярого ячменю, жовтого кормового люпину; у молочному скотарстві створюються селекційні і товарні стада худоби поліського чорно-рябого типу [5].

2. Туристично-рекреаційні кластери. Загальна площа земель рекреаційного призначення Волинської області становить 26 тис. га (1,2 % від загальної території області). Слід відмітити, що природні ресурси області зберегли свою рекреаційну здатність і є привабливими для інвестування. Райони із високим та середнім рівнем рекреаційного потенціалу: Шацький, Ратнівський, Ківерцівський, Ковельський, Луцький, Любомльський,

Старовижівський та Турійський. Зокрема, найвищий рівень санаторно-курортного потенціалу – у Ківерцівському, Ковельському та Шацькому районах, туристичного – у Володимир-Волинському, Горохівському, Луцькому та Шацькому районах.

Висновки. Отже, здійснена оцінка природно-ресурсного потенціалу регіонів України, яка показала значну територіальну диференціацію у наявності природних ресурсів.

Підкреслено, що забезпечення ефективного використання та нарощення природно - ресурсного потенціалу регіонів можливе лише за умов дотримання принципів раціонального природокористування.

Також, однією із умов ефективного використання природно-ресурсного потенціалу регіонів є формування кластерів на основі поєднання складових ендегенного потенціалу територіальних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Регіональна економіка: Навч. посібн. (2-е вид. змін. і доп.) // За ред. Я.Б.Олійника. – К.: КНТ, Видавець Фурса С. Я., 2008. – 444 с.
2. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку // Затверджені наказом Міністерства економіки з питань європейської інтеграції України від 29 липня 2002 р. № 224.
3. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Підручн. / Д. М. Стеченко. – К.: Вікар, 2006. – 396 с.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ved.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=23566%0D%0A&id=1150
5. Бізнес-навігатор Волині // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investvolyn.com.ua/files/Biznes-navigator_Volyni.pdf